

УДК 378.09.4“1884”

ВОЛОДИМИР МОКЛЯК

ORCID: 0000-0001-9922-7667

(Полтава)

СТАТУТ 1884 р.: ПЕРЕХІД ВІД УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ ДО ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО КОНТРОЛЮ

Проаналізовано університетський статут 1884 р. як авторитарний, після упровадження в дію якого знизився рівень автономії вітчизняних університетів. Доведено, що основні положення статуту не знайшли підтримки навіть у консервативних діячів XIX ст. З'ясовано, що самоуправління професорських колегій було повністю замінено централізованим контролем, що не могло принести користі університетам та спричинило подальший перегляд статуту.

***Ключові слова:** автономія університету, академічні свободи, статут, рада університету, ректор, правління, попечитель.*

Постановка проблеми. Ідея університету, його призначення, місія як соціального інституту викликали інтерес у багатьох учених. Результатом цього стали праці, у яких дослідники намагаються розібратися, що це за феномен, яка його роль та завдання [6, 13, 14, 17, 24]. Я. Пелікан, історик і філософ освіти, наголошує на тому, що університети були травмовані світовими війнами у XX столітті. У 1914 р., коли війська німецької імперії вдерлися до Бельгії, однією з перших жертв став Лувенський університет, заснований у 1425 р. папським наказом. Було знищено близько 300000 томів наукової літератури і біля 1000 оригінальних манускриптів [15, с. 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень багатьох учених (Р. Абрамов, Ю. Верланов, О. Воробйова, Я. Ганіткевич, Т. Горецька, Н. Дем'яненко, С. Калашнікова, О. Коваленко, В. Луговий, О. Сич, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, В. Ткаченко та ін.) переконують у тому, що автономія університету є провідним принципом управління, організації та діяльності. Сутнісною характеристикою автономії є академічні свободи.

Автономія університету передбачає встановлення балансу між необхідністю реагувати на суспільні потреби та задовольняти потреби самого університету, і, перш за все, забезпечення академічної свободи [19, с. 340]. На жаль, у працях сучасних дослідників знаходимо ствердження думки про те, що українські університети не відповідають ідеї сучасного університету, оскільки «держава боялася і продовжує боятися відпускати університети з міських центральних площ у вільні університетські містечка, не довіряє їм, утримуючи на них тотальних контролерів» [8, с. 42]. В умовах багатофункціональних змін сучасного суспільства саму універсальність і міждисциплінарність освіти стають фундаментальними передумовами розвитку інтелектуального капіталу [8, с. 42–43]. У зв'язку з цим стає актуальним дослідження діяльності вітчизняних університетів XIX – початку XX століття, зокрема регулювання їх діяльності статутами – основними «законами».

Метою статті є аналіз статуту 1884 р. та дослідження рівня автономії університетів, який було встановлено даним статутом (права та повноваження міністра, ректора, попечителя, ради університету, правління, факультетських зборів тощо).

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці 1870 – на початку 1880-х рр. у Російській імперії знову розпочалося реформування в сфері вищої освіти. Один із представників реакції В. Катков писав у листі до Олександра II, що лише завдяки новому статуту у вищих навчальних закладах зможуть утвердитися «спокій і дух, звільнений від сторонньої, і при тому дурної домішки», а «нагляд за студентами та їх відгородження від

шкідливого впливу» принесе лише користь [3]. М. Любимов писав: «Система “невмешательства”, принятая по отношению к университетам правительственной властью во исполнение устава 1863 года, привела на практике к нынешнему отчуждению университетов от правительственной власти и породила значительную корпоративную ревность» [10, с. 560].

«Головне в університетській реформі 80-х рр. – ліквідація університетської автономності, колегіальності, корпоративності, повне підпорядкування університетів сильній урядовій владі» [9].

Затвердженню статуту 1884 р. передувала велика робота комісії під головуванням статс-секретаря І. Делянова, яка після поїздки по університетах у 1875 р. збрала значний матеріал. Думки були різні, об'єктивні і суб'єктивні; ті, які спиралися на реальні факти та видумані. Перетворення, які планувало зробити міністерство, зводилося до наступного: «Насчёт университетской автономии были поставлены, с одной стороны, “отчуждение от власти”, с другой – неряшливое и бестолковое ведение учебного дела, вследствие которого студенты, будто бы, сделались жертвами политической агитации. Отсюда получилась и руководящая точка зрения для задуманных министерством преобразований: она сводилась к бюрократизации университетов» [2, с. 544].

Після впровадження класичної системи освіти в середніх навчальних закладах в урядових колах виникла думка про нову університетську реформу задля встановлення тіснішого зв'язку університетів з гімназіями. Новостворений статут, прийнятий 23 серпня 1884 р., відображав ознаки боротьби з корпоративністю та автономністю, він був продуктом виключно поліцейсько-адміністративних тенденцій урядової політики. Поширювався правовий документ на Санкт-Петербурзький, Московський, Харківський, Казанський, Київський Святого Володимира та Новоросійський університети. До цієї когорти незабаром приєднався і перший сибірський – Томський університет, заснований у 1875 р., але розпочав свою роботу у складі одного факультету тільки в 1888 р. [4, с. 108]. Свої особливі статuti зберігали Дерптський, Варшавський, а також Гельсінгфорський університет, який діяв на приєднаних до Російської імперії землях Фінляндії.

Основна ознака статуту – централізація адміністративної влади. Виборність та самоуправління були вилучені з нового статуту. Нововведеннями стали німецька система професорських гонорарів та організація приват-доцентури на нових засадах.

Основним призначенням нової реформи було втілення в університетах ідеї «державних закладів»; університетська влада та посадові особи призначаються урядом, щоб вони глибше усвідомлювали свою залежність від держави, а себе відчували справжніми органами державної влади. Університет було проголошено «состоящим под начальством попечителя учебного округа, который отныне и являлся тою безапелляционно-решающею и всенаправляющею властью» [5, с. 730], яка керує всіма сферами життєдіяльності університету, тоді як раніше університетом управляли колегіальні органи. За статутом 1863 р. попечитель міг втручатися в життя університетів, за статутом 1884 р. він зобов'язаний втручатися і мати прямий вплив на університет. Тільки попечитель міг представляти університет перед Міністерством народної освіти, в його руках були зосереджені всі важелі керування, якими раніше управляли різні колегіальні органи. Повноваження попечителя чітко описано в розділі «Управление университетом»: «По делам, относящимся к заведованию университетом, попечитель действует через ректора, Совет, Правление или собрания факультетов университета. Дела, превышающие власть университетских установлений, попечитель или разрешает сам, если они не выходят за пределы предоставленной ему власти, или в противном случае, предоставляет на разрешение министра народного просвещения, вместе со своим заключением. Попечитель имеет право, по усмотренной им надобности, созывать Совет, Правление и собрания факультетов, а также присутствовать в заседаниях сих установлений» [21].

Попечитель міг обирати деканів факультетів, представляти міністру професорсько-викладацький склад університету, він був зобов'язаний пропонувати для призначення кандидатуру інспектора студентів та обґрунтувати кількість його помічників. У ході аналізу статуту 1884 р. стає зрозумілою роль попечителя як уповноваженого міністра народної освіти при поясненні останньому господарських та фінансових проблем, дисциплінарної політики університету, дисциплінарної політики університету, аналізі навчального процесу та пошуку заходів для його вдосконалення. Опікун призначався як вища інстанція для нагляду за студентами, він мав право давати ректору поради, спрямовані на покращення нагляду за студентами і міг контролювати виконання своїх розпоряджень. Йому було передано призначення допомог та стипендій студентам, а також контроль над тим, як професори виконують свої години; оплата праці приват-доцентів, можливість впливати на особовий склад університету.

Без міністра тепер не можна було здійснити структурні зміни на кафедрах та факультетах, приймати рішення про удосконалення роботи навчально-допоміжних підрозділів. Він рецензував навчальні плани, розклад занять, з ним погоджувалися всі правила та інструкції для студентів університету.

«Принципы автономии, коллегиальности и самоуправления были сданы в архив и заменены административной властью единого лица» [5, с. 730]. Попечитель, на свій розсуд, отримав право скликати раду, правління та факультетські збори, а також був присутнім на засіданнях згаданих вище органів з метою вирішення питань, які стосувалися матеріальних засобів університету, господарського та дисциплінарного управління, навчальних посібників та сприяння справі навчання. Попечитель був головним у справі забезпечення порядку та дисципліни; він призначав матеріальну допомогу та стипендії, а також винагороди приват-доцентам.

З критикою статуту виступали не тільки ліберальні представники інтелігенції (П. Мілюков [11, с. 367–370], С. Трубецької [20, с. 181–203], М. Філіппов [22, с. 90–109]), а й повністю віддані владі люди. Так, К. Побєдоносцев, права рука імператора, констатував, що університети знаходяться в плачевному стані, професори лише читають лекції, не виховують студентів [1]. Граф і сенатор П. Капніст перед першою російською революцією писав: «Устав 1884 г., имевший прежде всего в виду усиление власти в университете, лишил ее в сущности прочной опоры и повел в конце концов к полной дезорганизации университетов» [7, с. 193]. Негативне ставлення висловлювали студенти, професори, попечителі навчальних округів, міністри народної освіти, які прийшли на посаду після І. Делянова [12, с. 26]. Навіть С. Рождественський у своїй фундаментальній праці звернув увагу на невідповідності основних положень статуту і позитивним прогресивним досвідом діяльності університетів [18, с. 615–623]. С. Трубецької говорить про те, що «... теперешний строй наших университетов не пользуется ничьей симпатией и в глазах всех требует коренного пересмотра и реформы, не удовлетворяя никого, и, прежде всего, не удовлетворяя основной цели университета» [16, с. 181–182].

У ході наукового пошуку з'ясовано, що Г. Щетініна, радянський історик, незважаючи на ідеологічну спрямованість досліджень у СРСР, відзначила в своєму ґрунтовному дослідженні деякі позитивні моменти статуту 1884 р.: покращення матеріального становища університетів, викладачів та службовців університету, а також удосконалення навчального процесу [23, с. 149–194].

Ректор та декан не були виборними посадами: ректор призначався на 4 роки з ординарних професорів, за вибором міністра; декани, за рекомендацією попечителя, також призначалися міністром на 4 роки. Ректор – перший помічник попечителя, він очолює всі частини управління університетом: раду, правління, а за власним бажанням і факультетські збори. Ректор слідкує за навчальною діяльністю університету та здійснює відповідні заходи для підтримки порядку в університеті. Він відповідальний перед попечителем та міністром за виконання студентами правил. В екстрених випадках він міг вживати серйозні заходи, як

б сприяли відновленню порядку та спокою в університеті. Про мотиви своїх вчинків ректор був зобов'язаний повідомити раду та правління.

Безпосередній контроль ректор здійснював за університетським майном, фінансами, обладнанням навчально-допоміжних підрозділів. Ректора було наділено широкою дисциплінарною та контролюючою владою – більшими, ніж було за статутом 1863 р. Ректор ставав адміністратором, управлінцем, менеджером вищого навчального закладу, відповідального перед попечителем та міністром, але незалежного від ради університету [12, с. 29].

У новому документі було звужено функції ради, оскільки розширилися повноваження міністра, попечителя та ректора. Рада займалася тепер лише навчальними та науковими питаннями. Декани – помічники ректора, вони організують навчання кожен на своєму факультеті. Існують факультетські збори, які складаються з усіх професорів факультету під керівництвом декана. З адміністративних, господарських, кадрових справ раді та факультетським зборам було відведено дорадчу роль. Функції факультетських зборів не зазнали значних змін. Питання, які потрапляли під юрисдикцію зборів, утворювали чотири групи, рішення по яких приймали: 1) на факультеті самостійно; 2) рада університету; 3) правління; 4) попечитель.

Процедуру вибору проходили всі кандидати, хто хотіли працювати на вакантному професорському місці. У процесі обговорення кожного кандидата визначався кращий представник факультету. Протоколи обговорення всіх кандидатів передавалися до ради з обов'язковим зазначенням окремих думок, а потім передавалися попечителю, який далі передавав усе міністру зі своїми коментарями. І останній уже затверджував професора, обраного радою.

Така процедура покликана була позбавити університет від випадкових викладачів. Проте, у разі необрання на посаду, «министру предоставляется назначать профессора из числа других кандидатов, предложенных в университете, или заместить должность посторонним лицом...» [21].

Згідно статуту 1863 р. управління університетом входило до обов'язків ради; за новим статутом 1884 р. функції управління університетом були розподілені між попечителем, ректором, правлінням та факультетами. Рада стала вищою університетською інстанцією з навчальних справ, а також дорадчим органом, який висловлював думки з важливих університетських питань, але на мав прямої розпорядчої та управлінської функції [5, с. 733].

Новий статут зводив нанівець самостійність ради університету та відводить їй роль виконавчого органу міністра та його канцелярії. Натомість повноваження правління було розширено. Тепер це був орган, відповідальний за фінансову та господарську діяльність університету, обрання посадових осіб в університеті, студентські справи: призначення їм допомоги та звільнення від плати за навчання бідних студентів. Інспектор був повноправним членом правління. За його рекомендацією призначався попечитель, субінспектор та працівники інспекції.

Так, рада університету стала вищим виконавчим органом з навчальних справ. «Очікувальна» функція ради університету полягала в тому, що вона чекала схвалення рішень від попечителя та міністра; статут скоротив «автономію профессорской коллегии на нуль» [22, с. 94].

Авторитет професорської корпорації було підірвано. Професорів відсторонили «от всякого легального участия в управлении учреждением, сущность которого они составляют и которому они призваны служить» і вони стали сторонніми відвідувачами університетів, підпорядковані контролювані владою органам університетського самоуправління [7].

Засідання ради університету призначалися безсистемно, навіть під час канікул. Для прийняття рішень потрібно було дві третини голосів членів ради. Якщо під час відкритого голосування голоси розділялися порівну, перемогу отримувала та сторона, за яку проголосував голова ради (ректор або попечитель). Професор, який не мав змоги бути

присутнім на засіданні, міг передоручити свою кулю іншому викладачу, письмово попередивши про це голову засідання.

На противагу раді, повноваження якої значно звузили, функції правління університету розширили. Правління мало право приймати остаточні рішення з таких питань: розпоряджатися коштами на утримання університету; здійснювати позапланові витрати спеціальних фінансів університету, витрачаючи на кожен предмет не більше 300 крб.; підписувати договори на підряди та поставки на суму не більше 5000 крб.; виділяти бюджетні кошти на публікацію наукових праць, схвалених факультетськими зборами; розглядати справи (за розпорядженням ректора) про прийом студентів та дозвіл навчатися в університеті стороннім слухачам; приймати рішення про перехід студентів з факультету на факультет, до іншого університету, а також відраховувати студентів; розглядати справи про порушення студентами правил та призначати їм покарання; призначати фельдшерів для студентської лікарні [21].

Правління зобов'язане було щорічно звітуватися на раді університету про кошти, які розподілялися по факультетах на навчально-допоміжні підрозділи. Були і такі питання, рішення за якими приймав попечитель: позаштатні видатки на суму не більше 1000 крб.; контракти на суму не більше 7000 крб.; пропозиції про покращення діяльності господарської частини університету; призначення студентам стипендій та матеріальних допомог; звільнення незабезпечених студентів від плати за навчання; розподіл університетських приміщень під навчально-допоміжні підрозділи та під квартири посадовим особам університету; запрошення учителів мистецтв та визначення розміру їх гонорару; обрання бібліотекаря, казначея, архітектора та інших службовців.

Справи правління, рішення за якими приймав попечитель – фінансові: закупка для університету предметів вартістю більше 1000 крб.; підписання контрактів на суму більше 7000 крб. Факультетські збори, рада університету, правління надавали попечителю протоколи своїх засідань.

Правління мало право обирати посадових осіб університетських служб. Тепер правління займалося студентськими справами, якими раніше займався університетський суд. Члени правління почали виконувати судово-поліцейські функції; покараннями були догана, арешт (у карцері), відрахування та виключення з університету. Пізніше різні види покарання конкретизували.

Аналіз основних положень статуту дав можливість погодитися з висновками сучасних дослідників: «... новое университетское законодательство было проникнуто идеей административной централизации российских научно-образовательных центров... Ему удалось свести на нет урезанное самоуправление университетов, восстановленное уставом 1863 г.» [12, с. 34].

Міністерство народної освіти мало змогу повністю контролювати університети, навіть з дріб'язкових питань. Важко також переоцінити і владу попечителя: через протоколи засідань він контролював раду університету, а через інспектора та його помічників – академічний порядок та дисципліну в університеті. Правління стало «міністерством в університеті» зі своїми новими повноваженнями.

Органи самоуправління університету перетворилися в чиновницькі органи з яскраво вираженою бюрократичною організацією. «Независимость ректора от совета, деканов от факультетских собраний, инспекторов – от профессоров, профессоров – от управленческого процесса привела к разобщенности внутриуниверситетских сил, а утверждение принципа субординации среди некогда равноправных представителей профессорских коллегий превратило их в иерархию чиновников на казенной службе» [12, с. 34].

Ради університету без дозволу не могли навіть перенести проведення лекцій на інший час. За статутом 1884 р. відбулася заміна самоуправління університетських колегій тотальним контролем. Проте за 13 років університет перетворився в «больного человека,

который может поддерживать непрочный порядок в своих владениях лишь путём чисто внешних репрессий» [20, с. 182].

Висновки. Статут 1884 р. не підтримали ні представники професорської корпорації, ні студенти, ні дописувачі вітчизняних періодичних видань. Бюрократичні принципи, закладені в новому статуті, повна регламентація діяльності університетів, відсутність свобод передбачали, що в недалекому майбутньому виконання всіх його частин буде під загрозою. Життя підтвердило ці прогнози. Хоча адміністративна організація університетів з централізацією та відсутністю свобод залишилися в дії, решта вимог статуту уже не виконувалися. Сам документ потребував ґрунтовного перегляду та докорінної реформи [5, с. 737].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аврус А. И. История российских университетов. Очерки / А. И. Аврус. – М. : Моск. обществ. науч. фонд, 2001. – 85 с.
2. Виноградов П. Г. Учебное дело в наших университетах / П. Г. Виноградов // Вестник Европы. – 1901. – Т. 5. – С. 537–573.
3. Вождь реакции 60-80-х годов (Неизвестные письма Каткова Александру II и Александру III) // Былое. – 1917. – № 4 (26). – С. 11.
4. Высшее образование в России: Очерк истории до 1917 года / Под редакцией В. Г. Кинелёва. – М. : НИИ ВО, 1995. – 352 с.
5. Глинский Б. Б. Университетские уставы (1755–1884 гг.) / Б. Б. Глинский // Исторический вестник. – 1900. – Т. 79. – С. 324–351; С. 718–742.
6. Идея университета: Антология / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.
7. Капнист П. А. Университетские вопросы / П. А. Капнист // Вестник Европы. – 1903. – Т. 6. – С. 167–218.
8. Клепко С. Ф. Автономія університету і міждисциплінарна інтеграція / С. Ф. Клепко // Магістратура : історія становлення, перспективи розвитку : матеріали регіональної наук.-практ. конф., 21 квітня 2004 р. / Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. – Полтава : АСМІ, 2004. – С. 40–44.
9. Левицька Н. М. Університетські статuti – основні законодавчі акти регламентації діяльності університетів та інших ВНЗ Наддніпрянської України (XIX – початок XX ст.). Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspsui/bitstream/123456789/14118/1/12.pdf>
10. Любимов Н. А. Мой вклад. Статьи, записки чтения, заметки. Университетский вопрос / Н. А. Любимов. – М. : В Университет. типогр. М. Каткова, 1881. – Т. I. – 663 с.
11. Миллюков П. Очерки по истории русской культуры / П. Миллюков. – СПб., 1905. – Ч. 2. Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 375 с.
12. Новиков М. В. Устав 1884 г.: реставрация авторитарных порядков в сфере управления российскими университетами / М. В. Новиков, Т. Б. Перфилова // Ярославский педагогический вестник. – 2014 – № 2 – Том I. – С. 25–38.
13. Ньюмен Дж. Г. Идея университета / Дж. Г. Ньюмен. – Минск : БГУ, 2006. – 208 с.
14. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет. – Минск : БГУ, 2005. – 104 с.
15. Пелікан Я. Идея Университету. Переосмысления / Я. Пелікан. – Пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2009. – 360 с.
16. Победоносцев К. П. Об университетском преподавании / К. П. Победоносцев // Сочинения. – Санкт-Петербург : Наука, 1996. – С. 169–171.
17. Ридингс Б. Университет в руинах / Б. Ридингс. – М. : Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. – 304 с.
18. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802–1902 / С. В. Рождественский. – Санкт-Петербург : Издание Министерства народного просвещения, 1902. – 786 с.
19. Садовничий В. А. Университетское образование: приглашение к размышлению / В. А. Садовничий, В. В. Белокуров, В. Г. Сушко, Е. В. Шикин. – М. : Издательство Московского университета, 1995. – 352 с.

20. Трубецкой С. Университет и студенчество // Русская мысль: Ежемесячное литературно-политическое издание. – М. : Типо-литогр. Высочайше утвержд. Т-ва И. Н. Кушнерёв и Ко, 1897. – Кн. IV. – С. 181–203.
21. Университетский Устав (18 августа 1884 г.) [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://letopis.msu.ru/documents/2761> (дата звернення: 26.04.2016). – Назва з екрана.
22. Филиппов М. М. Реформа гимназий и университетов / М. М. Филиппов. – СПб. : Издание Г. Н. Звонарева, 1901. – 109 с.
23. Щетинина Г. И. Университеты в России и устав 1884 г. / Г. И. Щетинина. – М. : Наука, 1976. – 231 с.
24. Ясперс К. Идея университета / К. Ясперс. – Минск : БГУ, 2006. – 159 с.

REFERENCES

1. Avrus A. Y. Ystoriya rossyiskykh unyversytetov. Ocherky / A. Y. Avrus. – М. : Mosk. obshchestv. nauch. fond, 2001. – 85 s.
2. Vynogradov P. H. Uchebnoe delo v nashykh unyversytetakh / P. H. Vynogradov // Vestnyk Evropy. – 1901. – Т. 5. – S. 537–573.
3. Vozhd reaksyy 60-80-kh hodov (Neizvestnye pisma Katkova Aleksandru II y Aleksandru III) // Vylloe. – 1917. – № 4 (26). – S. 11.
4. Vysshee obrazovanye v Rossyy: Ocherk ystoryy do 1917 hoda / Pod redaktsyei V. H. Kynelëva. – М. : NYU VO, 1995. – 352 s.
5. Hlynskyi B. B. Unyversytetskye ustavy (1755–1884 hh.) / B. B. Hlynskyi // Ystorycheskyi vestnyk. – 1900. – Т. 79. – S. 324–351; S. 718–742.
6. Ideia unyversytetu: Antolohiia / Uporiad.: M. Zubrytska, N. Babalyk, Z. Rybchynska; vidp. red. M. Zubrytska. – Lviv : Litopys, 2002. – 304 s.
7. Kapnyst P. A. Unyversytetskye voprosy / P. A. Kapnyst // Vestnyk Evropy. – 1903. – Т. 6. – S. 167–218.
8. Klepko S. F. Avtonomiia unyversytetu i mizhdystsyplinarna intehratsiia / S. F. Klepko // Mahistratura : istoriia stanovlennia, perspektyvy rozvytku : materialy rehionalnoi nauk.-prakt. konf., 21 kvitnia 2004 r. / Poltavskyi derzhavnyi pedahohichnyi unyversytet imeni V. H. Korolenka, Poltavskyi oblasnyi instytut pisiadiplomnoi pedahohichnoi osvity imeni M. V. Ostrohradskoho. – Poltava : ASMI, 2004. – S. 40–44.
9. Levytiska N. M. Unyversytetski statuty – osnovni zakonodavchi akty rehlementatsii diialnosti unyversytetiv ta inshykh VNZ Naddniprianskoi Ukrainy (KhIKh – pochatok KhKh st.). Rezhym dostupu: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14118/1/12.pdf>
10. Liubymov N. A. Moi vklad. Staty, zapysky chtenyia, zametky. Unyversytetskyi vopros / N. A. Liubymov. – М. : V Unyversytet. typohr. M. Katkova, 1881. – Т. I. – 663 s.
11. Myliukov P. Ocherky po ystoryu russkoi kultury / P. Myliukov. – SPb., 1905. – Ch. 2. Tserkov y shkola (vera, tvorchestvo, obrazovanye). – 375 s.
12. Novykov M. V. Ustav 1884 h.: restavratsiia avtorytarnykh poriadkov v sfere upravleniia rossyiskomu unyversytetamy / M. V. Novykov, T. B. Perfylova // Yaroslavskyi pedahohycheskyi vestnyk. – 2014 – № 2 – Tom I. – S. 25–38.
13. Niumen Dzh. H. Ydeia unyversyteta / Dzh. H. Niumen. – Mynsk : BHU, 2006. – 208 s.
14. Orteha-y-Hasset Kh. Myssyia unyversyteta / Kh. Orteha-y-Hasset. – Mynsk : BHU, 2005. – 104 s.
15. Pelikan Ia. Ideia Unyversytetu. Pereosmyslennia / Ia. Pelikan. – Per. z anhl. – K. : Dukh i litera, 2009. – 360 s.
16. Pobedonostsev K. P. Ob unyversytetskom prepodavanuy / K. P. Pobedonostsev // Sochyneniya. – Sankt-Peterburh : Nauka, 1996. – S. 169–171.
17. Rydynhs B. Unyversytet v ruynakh / B. Rydynhs. – М. : Yzdatelskyi dom Hosudarstvennoho unyversyteta – Vysshei shkoly ekonomyky, 2010. – 304 s.
18. Rozhdestvenskyi S. V. Ystorycheskyi obzor deiatelnosti Mynysterstva narodnoho prosveshcheniia: 1802–1902 / S. V. Rozhdestvenskyi. – Sankt-Peterburh : Yzdanye Mynysterstva narodnoho prosveshcheniia, 1902. – 786 s.
19. Sadovnychiy V. A. Unyversytetskie obrazovanye: pryhlashenye k razmyshleniyu / V. A. Sadovnychiy, V. V. Belokurov, V. H. Sushko, E. V. Shykyn. – М. : Yzdatelstvo Moskovskoho unyversyteta, 1995. – 352 s.
20. Trubetskoi S. Unyversytet y studenchestvo // Russkaia mysl: Ezhemesiachnoe lyteraturno-polytycheskoe yzdanye. – М. : Типо-литогр. Высочайше утвержд. Т-ва Y. N. Kushnerëv y Ko, 1897. – Кн. IV. – S. 181–203.
21. Unyversytetskyi Ustav (18 avhusta 1884 h.) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://letopis.msu.ru/documents/2761> (data zvernennia: 26.04.2016). – Nazva z ekrana.

22. Fylyppov M. M. Reforma hymnazyi y unyversytetov / M. M. Fylyppov. – SPb. : Yzdanye H. N. Zvonareva, 1901. – 109 s.
23. Shchetynyna H. Y. Unyversytety v Rossyy y ustav 1884 h. / H. Y. Shchetynyna. – M. : Nauka, 1976. – 231 s.
24. Iaspers K. Ydeia unyversyteta / K. Yaspers. – Mynsk : BHU, 2006. – 159 s.

VOLODYMYR MOKLIAK

STATUTE OF 1884: TRANSITION FROM UNIVERSITY AUTONOMY TO CENTRALIZED CONTROL

The idea of the university, its purpose, mission as a social institution aroused the interest of many scholars. The result was the work in which researchers are trying to figure out what this phenomenon is, what is its role and purpose. The research of leading world scholars convinces us that autonomy and academic freedoms must be the basic principles of the management, organization and activity of higher education institutions.

University autonomy involves balance establishing between the need to respond to social needs and satisfy the needs of the university itself, and, above all, the provision of academic freedom. Unfortunately, in the writings of modern researchers, we find the assertion that Ukrainian universities do not meet the idea of a modern university. In connection with this, the research of the activity of domestic universities of the 19th and early 20th centuries, in particular the regulation of their activities by the statutes – the main “laws”, becomes actual.

The newly created charter, adopted on August 23, 1884 reflected the signs of combating corporate and autonomy; it was the product of purely police-administrative trends in government policy. The legal document was extended to St. Petersburg, Moscow, Kharkiv, Kazan, Kyiv St. Volodymyr and Novorossiysk universities. The main feature of the statute is the centralization of administrative power. Election and self-government have been removed from the new charter. Innovations were the German system of professorial fees and the organization of private devotion on a new basis.

The main purpose of the new reform was an embodiment of the “state institutions” idea into universities; university authorities and officials were appointed by the government to make them more aware of their dependence on the state, and they themselves felt genuine state authorities.

Under the statute of 1863, the trustee could interfere in the life of universities, under the statute of 1884 he was obliged to interfere and have a direct impact on the university. Only the trustee could represent the university before the Ministry of Education, all the levers of control were in his hands, which were previously managed by different collegial bodies, were concentrated.

The rector and dean were not elective posts: the rector was appointed for 4 years from ordinary professors, at the choice of the minister; deans, on the recommendation of the trustee, were also appointed by the minister for 4 years. The rector is the first assistant to the trustee, he heads all parts of the university administration: council, board, and at his own request – faculty meetings. The rector tracks the university’s educational activities and takes appropriate measures to maintain order at the university.

The new document restricted the functions of the council, since the powers of the minister, the trustee and the rector expanded. The council was now engaged only in educational and scientific matters. According to the statute of 1863, the University’s management was a member of the Board. Under the new statute of 1884, the management functions of the university were distributed among the trustee, rector, board and faculties.

The Statute of 1884 was not supported by any representatives of the professorial corporation, nor students or the writers of domestic periodicals. The bureaucratic principles enshrined in the new charter, the full regulation of the activities of universities, the lack of freedoms, assumed that in the near future all parts of it would be under threat. Life has confirmed these predictions. Although the administrative organization of universities with centralization and lack of freedom remained in operation, the rest of the requirements of the statute were no longer fulfilled. The document itself needed a thorough review and radical reform.

Key words: *university autonomy, academic freedoms, statute, council of the university, rector, board, trustee.*

Одержано 23.08.2017 р.